

יוחנן קאפח

"כפל עניין במילות שונות" בפרשנותו של ר' יוסף חיון*

הקדמה הימנעות ר' יוסף חיון משימוש בכלל "כפל עניין במילות שונות"

אחד המאפיינים הבולטים ביותר במשנתו הפרשנית של ר' יוסף חיון (להלן: רי"ח) הוא הימנעותו מהשימוש בכלי הפרשני "כפל עניין במילות שונות". על מרכזיות מאפיין זה בפרשנותו של רי"ח עמד כבר גרוס בספרו המונומנטאלי וכתב: "לו היה עלינו לבחור במוטיב העיקרי והמיוחד שביצירתו הפרשנית של חיון, היינו מצביעים על דבקותו בעיקרון השולל את המונח הפרשני המכונה 'כפל עניין במילים שונות', והתמדתו בכך".¹

מסקנה נחרצת זו ביחס לדרכו הפרשנית של רי"ח נקבעה על ידי גרוס בשל השתדלותו של רי"ח בכל חיבוריו לבאר עד תום את כל חלקי הפסוק, ולא לעשות שימוש בכלל "כפל עניין במילות שונות" שהיה נהוג במידה זו או אחרת ע"י הפרשנים שקדמו לו.² במיוחד התבססה מסקנה זו על דבריו המפורשים של רי"ח בפירושו לצמד הפסוקים "יבקע צָרִים במדבר וישק כתהמות רבה: ויוצא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים" (תהלים עח, טו-טז, כל ציטוטי הפסוקים שלהלן הם מספר תהלים אלא אם מפורש אחרת). פסוקים אלו נתבארו על ידי הפרשנים שקדמו לרי"ח כמתארים את אותו אירוע – הוצאת המים מן הצור-הסלע על ידי משה והשקאת בני ישראל, ובלשונו של ראבי"ע: "הטעם שנוי במלות שונות, דרך צחות". רי"ח לעומתם, פירש³ את כל אחד מהפסוקים על

* פרק מתוך עבודת דוקטור שנכתבת באוניברסיטת בר אילן בהדרכת פרופ' יוסף עופר.
1 א' גרוס, רבי יוסף בן אברהם חיון מנהיג קהילת ליסבון ויצירתו, רמת גן תשנ"ג, עמ' 66 (להלן: גרוס, רבי יוסף). בעקבות גרוס הלך גם האס וקבע כי רי"ח שולל לחלוטין את קיום התופעה במקרא. ראו י' האס, "מודעות ויחס לכפל העניין במלות שונות" כתופעה אופיינית לסגנון המקראי בפרשנות המקרא היהודית בימי הביניים, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר אילן תשס"ה, עמ' 7, 128, 143-144, 220-221, 252 (להלן האס, כפל ענין).
2 על דרכיהם של פרשני ספרד הקדמונים (מנחם בן סרוק ורבי יונה אבן גינאח) והמאוחרים (ראבי"ע, רמב"ן ורי"י אברבנאל), של פרשני פרובאנס (רבי יוסף קמחי, רד"ק ורבי יוסף אבן כספי) ושל פרשני צפון צרפת (רש"י, רשב"ם, רבי אליעזר מבלגנצי ורבי יוסף קרא) בשימוש בכלי פרשני זה ראה אצל האס (שם).
3 בפירושו על אתר בתהלים, וביתר ביאור במאמרו "על חטא משה ואהרן" (גרוס, רבי יוסף, לעיל הערה 1, נספח ו).

אירוע אחר: הוצאת מים מהצור אשר בחורב (שמות יז, ו) והוצאת מים מהסלע בקדש (במדבר כ, ח-יא). בסיום דבריו כתב רי"ח דברי ביקורת על שיטתם הפרשנית של הפרשנים שקדמו לו, אשר ממנה ניתן ללמוד על שיטתו המתודולוגית: "והמפרשים אמרו ששני הפסוקים האלה דבר אחד והם כפל ענין כמנהגם. ואינו נכון".

מדברים אלו למד גרוס, כי האפשרות לפרש את הפסוקים כאמירה אחת הנאמרת במילים שונות אינה מנהגו של רי"ח, אלא מנהגם של הפרשנים שקדמו לו, שראו בכך צחות הלשון וכדומה, אך רי"ח נטה מדרכם והשתדל לתת לכל אחד מהביטויים משמעות שונה.

להמחשת הדברים ניתן להביא מאות⁴ רבות של דוגמות, אך נסתפק בשלוש בלבד.

על הפסוק "שמעה ה' צדק הקשיבה רינתי האזינה תפלתי בלא שפתי מרמה" (יז, א) כתב רד"ק: "וכל הפסוק הוא כפל ענין במלות שונות", וכן נראה שהבינו ראב"ע. אולם רי"ח פירש שיש משמעות שונה לכל אחד מארבעת ביטוייו:

ביאר בכאן ד' תנאים שהיתה שלימה תפלתו בהם: האי' – היות דברי תפלתו אמתיים ולא יאמר בס דבר כזב לקלל עצמו בה בדברי שקר, וזהו אמרו שמעה ה' צדק. והב' – היותה בשמחת הלב לא מדאגה ועצב [...]. וזהו אמרו הקשיבה רנתי. והג' – היותה נעשית דרך הכנעה ושפלות כורע ומשתחוה ומתנפל בארץ, וזהו אמרו האזינה תפלתי [...]. והד' – הסכמת הלב עם הלשון, וזהו אמרו בלא שפתי מרמה.

בפסוקים "אפפוני חבלי מות, ונחלי בליעל יבעתוני: חבלי שאול סבבוני, קדמוני מוקשי מות" (יח, ה-ו), ארבעה ביטויים המתארים את מצבו של דוד. רי"ח מוצא בהם תיאור של ארבעה מיני צרות שונות:

ופרט באלה הפסוקים ארבעה מיני רעות: האחד – אפפוני חבלי מות, והוא החלאים הנהוגים שיחלה האדם בהם לפי פרקי השנה מצד הליחה הגוברת בכל אחד מהפרקים ההם. והב' – אמרו ונחלי בליעל יבעתוני, והם הרע המגיע לאדם מזולתו מבני אדם כמכת חרב וזולתה [...]. והג' – חבלי שאול סבבוני, והן הרעות הטבעיות שתקרינה בזרות ועל המעט, כאבני אלגביש והרעש והדבר וזולתם. והד' – קדמוני מוקשי מות, והוא

4 כך גם על פי גרוס (לעיל הערה 1), עמ' 66.

הרע הבא לאדם מרוע בחירתו מרובי המאכל והמשקה והמשגל ושאר הדברים הדומים להם, ויהיה האדם מוקש לעצמו.

אויבי דוד משיח ה' אמרו: "ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבתימו" (ב, ג). ראבי"ע ורד"ק זיהו בין המוסרות לעבותים, ופירשו שהם חבלים עבים וחזקים. אולם רי"ח מחלק בין שני הביטויים. "מוסרות": "הם קשורים חזקים שקושרים בצואר הפר החזק, כאשר ירצו להביאו לטבח", ו"עבותות": "הם חבלים החזקים שקושרים ג"כ ברגליו להכניעו ולהפילו לארץ".

גישתו העקרונית של רי"ח חייבה אותו להשתמש במספר טכניקות פרשניות על מנת שלא לוותר על הניסיון להסביר כל מילה באופן שלא תהיה מיותרת וכפולה. גרוס⁵ בספרו מנה ארבעה עקרונות: הדרגתיות,⁶ הדרגתיות כוללת,⁷ כלל ופרט⁸ ושימוש בהלכה.⁹

על עקרונות אלו לחלוקה בין ביטויים דומים ניתן להוסיף את עיקרון ההבחנה, כלומר הבחנה כי כל צלע בפסוק עוסקת בעניין שונה, כגון הבחנה בין העולם הזה לעולם הבא,¹⁰ בין כמות לאיכות,¹¹ בין ימין לשמאל,¹² בין זמנים

- 5 לעיל הערה 1, עמ' 67-69.
- 6 כך לדוגמה מבחין רי"ח בין הביטוי "והפכתי אבלם לששון" לביטוי "ושמחתים מיגונם" (ירמיהו לא, יב) ביצירת הדרגתיות בין הביטויים: "ששון" גדול מ"שמחה", ו"אבלות" מ"יגון". וכן מצינו רבות בפירוש לתהלים, כגון בפירושו לפסוק "היינו חרפה לשכנינו, לעג וקלס לסביבותינו" (עט, ד) הבחין רי"ח בין הביטויים וכתב: "קלס – הוא בוז גדול מחרפה"; ובמקום אחר כתב: "וחרפה גדולה מבושה" (ע, ג); ועוד.
- 7 הדרגתיות של פעלים ושמות, כדי ליצור הדרגתיות כוללת בפסוק. כדוגמת פירושו לפסוק "מפני רשעים זו שדוני, איבי בנפש יקיפו עלי" (ז, ט). רי"ח יצר הדרגתיות מתעצמת בין ארבעת הביטויים הללו: "והנה יש כאן ד' דברים שמפניהם אני ירא מאד מהם: הא' – היותם רשעים, והב' – שהם אויבי, והג' – שקמים נגדי בתאות נפש, והד' – שמקיפין אותי".
- 8 כך בפסוק "על חללם את ארצי, בנבלת שקוציהם ותועבותיהם מלאו את נחלתי" (ירמיהו טז, יח) רי"ח מבחין בין שני הביטויים "ארצי" ו"נחלתי": הראשון נאמר על הארץ בכלל והשני על ירושלים כעפר שאר, וכחול ימים עוף כנף" (עח, כז) לא רצה לבאר את הפסוק ככפול בטעמו, ולכן כתב שהביטוי הראשון הוא כלל והשני פרט, ואלו דבריו: "ושאר – בשר. כולל, ופרט אח"כ שהיה עוף כנף". וראה עוד בפירושו לפסוקים: קיח, ב-ד; קלה, י-יב; קלו, כו; קמח, יג; ובארבעת המקומות שבהם מופיעה הכפילות "הללו יה הללו" (קיג, א; קלה, א; קמח, א; קג, א).
- 9 לשימוש בהלכה לפרשנות הקדשתי פרק נפרד בעבודתי.
- 10 כגון "מי יגור באהלך [על חיי העולם הזה] מי ישכון בהר קדשך [על חיי העולם הבא]" (טו, א); "אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי [על טוב העולם הזה] ושבתי בבית ה' לאורך ימים

שוניים : עבר הווה ועתיד,¹³ בין כלל חלקי האומה : כוהנים לויים וישראלים,¹⁴ בין הגאולות השונות : מגלות מצרים, מגלות בבל ומגלות אדום,¹⁵ בין שלושה סוגי חכמות, בין שלושה מיני מצוות, בין שמותיו השונים של הקב"ה, בין הנהגות שונות של הקב"ה בעולם¹⁶ ועוד.¹⁷

- [על מנחת הנפש בעולם הבא] (כג, ו); "אל תירא כי יעשיר איש [בעולם הזה] כי ירבה כבוד ביתו [בעולם הבא]" (מט, יז). וראו עוד: סא, ה; צא, טו-טז; קטו, יז-יח.
- 11 כגון "מה רבו [בכמות] צרי רבים [באיכות] קמים עלי" (ג, ב); "רבות [באיכות] עשית [...] עצמו [בכמות] מִסְפָּר" (מ, ו); "רבו [בכמות] משערות ראשי שְׁנַאי חִינִם, עצמו [באיכות] מצמייתי" (סט, ה).
- 12 כגון "אשר בדיהם [השמאלית] זימה, וימינם מלאה שחד" (כו, י); "תמצא ידך [השמאלית] לכל איביך, ימינך תמצא שנאך" (כא, ט); "למה תשיב ידך [השמאלית], וימינך מקרב חקיך כלה" (עד, יא); "אף ידי [השמאלית] יסדה ארץ, וימיני טפחה שמים" (עח, נד); "תעז ידך [השמאלית] תרום ימינך" (פט, יד); "יפול מצדך [השמאלית] אלף, ורובה מימינך" (צא, ז); "הושיעה לו ימינו, וזרוע [השמאלית] קדשו" (צח, א); "תשלח ידך [השמאלית], ותושיעני ימינך" (קלח, ז).
- 13 כגון "אל תשליכני מלפניך [לעתיד] [...] השיבה לי ששון ישעתך [על ההווה] [...] ורוח קדשך אל תקח ממני [על העתיד] [...] ורוח נדיבה תסמכני [על ההווה]" (נא, יג-יד); "אם עשיתי זאת [בעבר], אם יש עול בכפי [בהווה]" (ז, ד); "אחת שאלתי מאת ה' [בעבר] אותה אבקש [בעתיד]" (כו, ד-ה); "ה' מנת [בעבר] חלקי [הווה] וכוסי [עתיד]" (נא, יג-יד).
- 14 כגון "שירו לה' שיר חדש [כהנים] שירו לה' כל הארץ [לויים] שירו לה' ברכו שמו [ישראלים]" (צו, א-ב); "בית אהרן [כוהנים ולויים] בטחו בה' [...] יראי ה' [ישראלים] בטחו בה'" (קטו, י-יב); "יאמרו נא בית אהרן [כוהנים ולויים] [...] יאמרו נא יראי ה' [ישראלים] [קח, ב-ד].
- 15 כגון "אזי חיים בלעונו [על גאולת מצרים] [...] אזי המים שטפנונו [על גאולת בבל] [...] אזי עבר על נפשנו [על גלותנו]" (קכד, ג-ה).
- 16 כל ארבע דוגמות אלו מובאות בפירושו לפסוק "דרכיך ה' הודיעני, אורחותיך למדני: הדריכני באמתך ולמדני" (כה, ד-ה). בחלוקת הפסוק לשלושה סוגי חכמות פירש רי"ח: "דרכיך ה' הודיעני [על החכמה הלימודית] אורחותיך למדני [על החכמה הטבעית] הדריכני באמתך ולמדני [על החכמה האלקית]".
- 17 הדוגמות לעיל הן השכיחות ביותר, אך יש חלוקות נוספות, כגון הבחנה בין שלמות במעשים לשלמות בדעות (ז, ט; טו, ב; כה, כא ועוד) בין דעות לאמונות או מידות (יח, כה; כח, ג), בין מצוות שבלב למצוות מעשיות (פט, לא-לג) ועוד. חלק מהבחנות מקוריות ביותר, כגון הסברו לצלעות הכפולות שבפסוק "ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו, והוצאת להם מים מן הסלע" (במדבר כ, ח), שאותן פירש רי"ח כשני ציוויים, האחד דיבור אל הסלע והשני הכאה לשם ריבוי כמות המים (גרוס, רבי יוסף, לעיל הערה 1, נספח ו, עמ' 227-226).

הבחנה בין חזרה על מילים לכפל במילות שונות

אולם למרות האמור, יש מקרים שבהם רי"ח מכיר בכפילות המקראית. ניתן לראות שבפירושו מבחין רי"ח בין כפילות הבאה במילים שונות לבין חזרה על אותן מילים עצמן. כאשר הכפילות היא במילים שונות – רי"ח נותן משמעות שונה לכל אחד מהביטויים, אך כאשר הכפילות באה באותן המילים עצמן – מכיר רי"ח בתופעת הכפילות, אלא שהוא מסביר מה המשמעות שאותה כפילות באה לבטא. הסברו בזה בדרך כלל אינו שונה מדרכם העקרונית של הפרשנים שקדמו לו.¹⁸

בתהלים, כמו במקרא כולו, שכיחה התופעה של שימוש באותן המילים מספר פעמים. את החזרה בתהלים ניתן למצוא במגוון אפשרויות: בהכפלה של חלק מהמילה פעמיים, כרצף של שתי מילים זהות, חזרה על אותה מילה פעמיים בפסוק, חזרה על אותו פסוק פעמיים באותו מזמור, ואף חזרה על אותו מזמור פעמיים. בכל אותן תופעות מכיר רי"ח בתופעת הכפילות ובכל פעם מסביר מהי באה לבטא. להלן נעיין בדוגמה אחת מכל סוג מחמשת סוגי הכפילויות במקרא שציינו.

הכפלת חלק מהמילה פעמיים

מילים כמו "חלקלק" (המורכבת מ: חלק+לק), "אדמדם" (אדמ+דם), "ירקרק" (ירק+רק) ו"יפיפית" (יפ+יפית), ביאר רי"ח כמבטאות העצמה של המילה.¹⁹ דוגמה לכך ניתן לראות בפירושו לתיבת "חלקלקות" המובאת על הפסוק "יהי דרכם חשך וחלקלקות" (לה, ו): "וכפל חלקלקות להפלטת החלקיות, ע"ד: אדמדם, ירקרק (ויקרא יג, מט)."²⁰

18 ייתכן שבאותו פסוק הציע רי"ח הסבר שונה לכפילות מהסברם של שאר הפרשנים, אך עדיין הוא נוקט באותה מתודה שבה השתמשו הפרשנים האחרים, וכמו שניתן לראות זאת בפירושם ביחס לכפילויות אחרות.

19 ככל הנראה מקור הדברים הם מרד"ק שכתב זאת בפירושו לתהלים מה, ג; פח, יז וכן בספר מכלול (ס, ב): "כי כל כפל לחזק הדבר". וראה ראבי"ע (תהלים מה, ג) שחילק בין כפילות עיין ולמ"ד הפועל – שהיא לחסרון, כגון: "שחרחר", "סחרחר", לבין כפילות הפ"א והעיין – שהיא ליתרון, כגון "יפיפית" ו"תשגשגי".

20 וכן כתב כמובן גם ביחס ל"יפיפית" (מה, ג) ו"ירקרק" (סח, יד).

רצף של שתי מילים זהות

כאשר המשורר חוזר על אותה מילה פעמיים, מכיר רי"ח בסגנון הכתיבה הכפול, אלא שהוא מסביר את המשמעות הנוספת שיש בכפילות. גם כאן המשמעות היא לחיזוק הדיבור. דוגמה לכך ניתן לראות בפירושו לפסוק "אלי אלי למה עזבתני" (כב, ב): "אלי אלי – הכפל כאדם הצועק כנגד אחר, שפול שמו, כמו "אבי אבי רכב ישראל ופרשיו" (מלכים ב יג, יד) לחוזק התלונה".²¹

חזרה על אותה מילה פעמיים בפסוק

בסעיף זה ניתן לציין שני סוגי חזרות: חזרה על מילה אחת פעמיים, כגון "זמרו אלקים זמרו, זמרו למלכנו זמרו" (מז, ז), או חזרה על צמד מילים פעמיים, כגון: "נכון לבי אלקים, נכון לבי" (נז, ט). בכל אחת מהאפשרויות הללו פירש רי"ח את הכפל לחיזוק הדבר או להתמדתו:²² "והכפל לחזק הזמר או להתמדתו" (מז, ז); "והכפל לחזק ההכנה" (נז, ט).

אמנם יש מספר מקומות שבהם לא ראה רי"ח תופעה של כפילות, אלא הסביר כל ביטוי כנצרך בפני עצמו ולא כחיזוק הפעולה או האמירה. לדוגמה, בפירושו לפסוק: "אל נקמות ה' אל נקמות הופיע" (צד, א) כתב: "והקדים ואמ' אל נקמות וגו' – ר"ל הנה אתה ה' אל נקמות, כי דרכך לנקום נקמת עמד, ואחר שזה דרכך הופיע והראה לנו עתה איך אתה אל נקמות".

בדברים אלו אין הודאה בקיומה של כפילות הביטוי 'אל נקמות', אלא הסבר שהביטוי הראשון מבטא את תיאורו של הבורא כ"אל נקמות", והביטוי השני

21 מקור פירוש זה בדברי רד"ק שכתב: "הכפל כדרך הקוראים והצועקים; כמו 'ענני ה' ענני' (מלכים א יח, לו); 'אברהם אברהם' (בראשית כב, יא); 'משה משה' (שמות ג, ד)". אלא שרי"ח כדרכו הוסיף הסבר לכפל זה – "לחוזק התלונה". וראה עוד בפירושו רי"ח לביטויים "האח האח" (לה, כא); "חפש מחפש" (סד, ז); "ידדון ידדון" (סח, יג) ועוד. גם שם נראה שהמקור הוא בדברי רד"ק בספר המכלול המוזכר לעיל.

22 גם כאן מקור הדברים אצל קודמיו ראב"ע ורד"ק, וכנ"ל. וראה עוד דברי ראב"ע בקהלת (א, ב) שכתב שהכפל מורה על ההתמדה, ואלו דבריו: "וכפל 'הבל הבלים' - להורות על כל זמן, כעניין 'נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם' (תהלים צג, ג); וכן 'סבוני גם סבוני' (שם קיח, יא) – פעמים רבות". וראה עוד בדעת רי"ח בפירושו הביטויים: "חנני אלקים חנני" (נז, ב); "כלה בחמה כלה" (נט, יד); "נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם" (צג, ג); "סבוני גם סבוני" (קי, י-יא).

נתפס כתיאור אופן: הופע לפנינו כאל נקמות. לפירושו, הקדים המשורר את תיאור הבורא כ"אל נקמות" כבסיס לבקשתו שינקום את נקמתו מאויביו.²³

חזרה על אותו פסוק פעמיים באותו מזמור

במספר מזמורים חוזר המשורר במדויק (או כמעט במדויק) על דברים שאמר קודם לכן במזמור. גם במקרים אלו, כבסעיף הקודם, בדרך כלל מודה ר"ח בתופעת הכפילות ומפרש שבאה לשוב ולחזק את האמירה הקודמת, אך לעתים מפרש שבאה לשם טענה נוספת שונה. להלן נדגים כל אחת מהאפשרויות. במזמור קמד מבקש דוד מהקב"ה שיצילהו מידי אויביו. את דבריו אלו הוא מנסח פעמיים באותו לשון בפסוקים: "פצני והצילני [...] מיד בני נכר: אשר פיהם דיבר שוא וימינם ימין שקר" (קמד, ז-ח), ושוב בהמשך המזמור: "פצני והצילני מיד בני נכר אשר פיהם דבר שוא וימינם ימין שקר" (שם, יא). ראב"ע ורד"ק נדרשו לכפילות זו וכתבו שנכפלה הבקשה לומר: "כן עשה עמי תמיד" (ראב"ע), "כי הענין כפול במזמור" (רד"ק). גם ר"ח כקודמיו ראה בכפילות זו הדגשה וחיזוק אלא שהוסיף לכך נופך נוסף (קמד, ט-יא): "אשר פיהם דיבר שוא וימינם מלאה שקר – ושנה שאלה זו ולא הראשונה – והיא גע בהרים וגו' (פסוק ה), כי מזו היה יותר ירא, כי לא יוכל להשמר מאלה המורים לו האהבה". לדבריו החזרה נועדה לא רק לשם בקשת ההתמדה, אלא להדגיש ולהעדיף בקשה זו ביחס לבקשה קודמת שביקש דוד "גע בהרים ויעשנו",²⁴ משום שמאויביו שבגלוי יכול היה להיזהר, מה שלא יכול לעשות מאלו המורים לו אהבה.²⁵

בשונה מדוגמה זו, בפירושו לכפילות הפסוק "ברכי נפשי את ה' " (קג, א-ב) מתאמץ ר"ח, כמו כל הפרשנים האחרים,²⁶ לתת הסבר שונה לאותה כפילות.

23 באופן זה כתב ר"ח גם בפירושו לפסוק "ה' בקר תשמע קולי, בקר אערך לך ואצפה" (ה, ד), ואלו דבריו: "יחלה פני השם שישמע קול תפלתו, כי הוא מתפלל אותה בעת רצון והיא בבקר וקודם שיתעסק בצרכיו. ואז כשיראה שישמע קולו בעת ההיא, יערוך תפלתו תמיד בכל בקר, ויקוה שישמע תפלתו". וראה עוד גם בפירושו לפסוק "עורה כבודי, עורה הנבל וכנור" (נז, ט).

24 "וההרים – משל לאויביו החזקים כהרים, כמו: 'שמעו הרים את ריב ה' " (מיכה ו, ב), או: לפי שאויביו יושבים בהרים להשגב שמה עליו" (שם, ה).

25 דוגמה נוספת ראה בפירושו לפסוקים: "הצילני מאיבי [...] הצילני מפעלי אוני" (נט, ג-א).

26 רש"י הביא את דרשת חז"ל בתלמוד (בבלי, ברכות י ע"א) להסבר הופעת תיבת "ברכי" חמש פעמים בפרקים קג-קד, וראב"ע ורד"ק הבחינו בין "ברכי נפשי את ה' " הראשון,

ואלו דבריו (קג, ב): "ברכי הראשון הוא בבחינת מעלתו הגדולה שיש לו על כל הנמצאים [...] וברכי זה השני הוא בבחינת הטובות שקבלה ממנו".
 רי"ח אינו מייחס חיזוק או התמדה לחזרה הנוספת לכפילות הנוספת אלא מבאר שכל אחת מהאמירות נאמרה ביחס להודאה שונה.²⁷

חזרה על אותו מזמור פעמיים

בספר תהלים יש מספר מזמורים המוגדרים כמזמורים כפולים בקונסטלציות שונות. יש מזמורים הכפולים כמעט לחלוטין (מזמורים יד ו-נג), מזמור המורכב משני חצאי מזמורים (מזמור קח המורכב מהחצי השני של מזמורים נו ו-ס), שני מזמורים שנכתבו בזמן שעמד דוד בסכנה מפני אבימלך מלך פלשתים (מזמורים לד ו-נו) ושני מזמורים שנאמרו על ידי דוד בברחו מפני שאול במערה (מזמורים נו ו-קמב). בכל אחד מצמד מזמורים אלו התייחס רי"ח לאותה כפילות והכיר בה, אלא שהסביר את הסיבה שבשלה נכפלו הדברים.²⁸

חריגה מן השיטה

אמנם למרות כל האמור, ניתן להבחין במספר מקומות שבהם לכאורה חורג רי"ח מדרכו. בפירושו לבקשת דוד "ריבה ה' את יריבי, לחם את לחמי" (לה, א), ציין רד"ק את סגנון הפסוק שהוא כפל עניין במילות שונות. גם רי"ח הודה בקיומה של אותה כפילות וכתב: "והכפל, לומר שילחם עמם מלחמה אחר מלחמה".

27 שהיא הודאת הנפש על מעלת הבורא על הנבראים לבין "ברכי נפשי" השני שהיא הודאתה על הטובות שעשה עמה. בעקבותיהם הלך גם רי"ח.
 וראו עוד בפירושו לפסוקים הכפולים "שאו שערים ראשיכם והנשאו (ושאו) פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד" (כד, ז; כד, ט), ששם הביא תחילה את דברי ראב"ע שראה בפסוק הראשון התייחסות לבית הראשון ובשני התייחסות לבית השני, או שטעם הכפל לחזק. והביא שם עוד אפשרות שלישית שלפיה הפסוק השני אינו חיזוק האמירה הראשונה אלא השלמתה. וראו עוד מה שהבאנו לעיל בהערה 15 את פירושו לכפילות תיבת "אזי" במזמור קכד; וראה עוד בפירושו לכפילות "עד אנה" ארבע פעמים במזמור יג פסוקים ב-ג; בפירושו לכפילות "ישובו לערב יהמו ככלב ויסובבו עיר" (נט, ז, טו); בפירושו לכפילות הפסוק "יודוך עמים אלקים יודוך עמים כלם" (סז, ד, ו) ובפירושו לכפילות "תחת אהבתי ישטונוי [...] ושנאה תחת אהבתי" (קט, ד-ה).
 28 בכפילויות אלו דנתי בעבודתי.

פירוש זה של רי"ח תמוה מאוד. הרי דרכו של רי"ח בכל מקום היא שלא להכיר בכפילות בפסוקים, ורק כשמדובר בכפל במילות שוות פעמים והוא מודה בה, ואילו כאן מדובר בכפל עניין במלות שונות.

נוסף על חריגה זו, הצביע גרוס²⁹ על עוד שני מקומות שבהם מכיר רי"ח בקיומן של מילים נרדפות – תופעה שלכאורה אינה עולה בקנה אחד עם שיטתו לתת משמעות שונה לכל ביטוי בפסוק. בפירושו לפסוק בתהלים "אשר שם במצרים אותותיו, ומופתיו בשדה צען" (עח, מג), הביא תחילה רי"ח את פירושיהם של רש"י ורמב"ן המבדילים בין אות למופת,³⁰ ולאחר שדחה פירושיהם, כתב: "והנכון מה שאמרו בספרי אות הוא מופת ומופת הוא אות, אלא שדברה תורה שתי לשונות. כוונתם שהם שמות נרדפים ככבש כשב שה, ארי אריה לביא, וזולתם".³¹

הרי שרי"ח נטה משיטתו הברורה והעקבית, הכיר בתופעת המילים הנרדפות, ולא נתן לכל אחד מהביטויים משמעות שונה. המקום השני שציין גרוס הוא דברי רי"ח בהסבר חטאם של משה ואהרן.³² שם כתב רי"ח שההסבר הראוי לחטאם של משה ואהרן צריך שיבאר באופן שונה את כל אחד מארבעת הביטויים שנאמרו על חטאם: (א) "יען לא האמנתם ביי" (במדבר כ, יב); (ב) "כאשר מריתם פיי" (במדבר כז, יד); (ג) "על אשר מעלתם ביי" (דברים לב, נא); (ד) "על אשר לא קדשתם אותי" (שם נא). אמנם בפירושו נתן הסבר שונה לשניים מהביטויים (א, ד) אך לשניים האחרים (ב, ג) נתן הסבר זהה – שלא קיימו את דברו ומעלו בו, ונימק זאת בכך שהם שמות נרדפים. ואלו דבריו: "והם מרו פיו כי לא קיימו דברו גם מעלו בו, והוא שם נרדף לגמרי".

- 29 גרוס (לעיל הערה 1), עמ' 71, וראו שם עוד בהערה 145.
- 30 לרש"י אות היא בשמים ומופת בארץ, ולרמב"ן אות היא דבר הנמנע הנעשה כאות לעתיד להיות, ומופת הוא דבר הנמנע שאינו נעשה לצורך העתיד להיות.
- 31 ומה שכפלה התורה "אות או מופת" נראה שיסביר רי"ח כהסברו של רמב"ן (שם) לספרי: "אולי כונתם לומר, שאין חלוק בין שניהם ואין הפרש בדינם, ודי היה להזכיר האחד, אלא שרצתה התורה להפליג בענין, לומר: כל אות ואת שיתן אליך מכל אותות שבעולם".
- 32 "מאמר לחכם הנז' על חטא משה ואהרן", ראה אצל גרוס (לעיל הערה 1), נספח ו, עמ' 216–230.

שלושת הפירושים הנ"ל הובאו על ידי גרוס, והוא הסיק מכך³³ שבפירושים

אלו יש –

כדי למתן את הגדרת הפרשנות של חיון [...] כעקרון, כל הנביאים דיברו את הדבר ששם ה' בפייהם. כל ביטוי חייב להיות מוסבר. יש אפשרויות מועטות – ככל שתהיינה – של כפילויות שבהן אין השני מוסיף על הראשון. תפקיד הפרשן הוא 'לסחוט' את לשון המקרא, כדי להבין את כל הדקויות והגוונים שבפעלים ובביטויים דומים. לדבריו, מחלוקתו של רי"ח עם רד"ק אינה על העיקרון שמייצג האחרון בפרשנותו, אלא "אל הרישול וחוסר השאיפה לשלמות שבהוצאת הדברים אל הפועל, כאילו עסק רד"ק בפירוש יצירה אנושית". ומכאן, לדעת גרוס (עמ' 69), פירושו של רי"ח לפסוק "ריבה ה' את יריבי לחם את לוחמיי": "והכפיל"³⁴ לומר שילחם עמם מלחמה אחר מלחמה" נעשה "מתוך אפיסות כוחות ובלית ברירה". ואכן לא ברור מדוע נדחק רי"ח לבאר את הפסוק הנ"ל ככפול בטעמו, מה שאינו מוכרח. הרי בקל היה יכול רי"ח לחלק בין בקשת דוד למריבה בעלמא שיריב ה' עם האויבים לבקשתו שילחם בהם או לחלק כל חילוק אחר, וכמו שמצינו דרכים שונות בזה אצל מספר פרשנים שפירשו את הפסוק באופן שלא יהיה כפול בטעמו.³⁵ כמו כן לא ברור מדוע מפרש את המילים כנרדפות, דבר שלכאורה נמנע בכל מקום מלפרש, וכמו שהראינו לעיל.³⁶

33 לעיל הערה 1, עמ' 71.

34 כך אצל גרוס, אך בנוסחאות שלפניי כתוב "הכפל".

35 תופעת הכפל: "לדעתי אין הפסוק כפול, אלא חלק אויביו לגי חלקים, הא' – אשר לחם הריב בעצם וראשונה, כשאל ואבשלום וכיוצא בהם; הב' – אנשי מלחמתם הנלוים אליהם; הג' – שאר העם". אין זו השערה רחוקה לומר כי הקדמתו בתחילת דבריו שדעתו שאין הפסוק כפול, באה כתגובה על מה ששמע מרבו, וכמו שכתב בחיבור אחר שלו: "שמעתי מפיו ענין הדברים אשר עליהם חברתי זה החבור" (יעב"ץ, אור החיים, עמ' 96). גם יוצא פורטוגל אחר – אבן יחיאל (על אתר) – חילק בין שני הביטויים על מנת שלא יהיה הפסוק כפול וכתב: "ריבה ה' את יריבי – המריבים אתי ומבקשים להטרידני מן העולם הבא, בגרשם אותי מהסתפח בנחלת ה', ולחם את לחמי – המבקשים להרגני ולעקרני מן העולם הזה, והם שאול וסיעתו". מאוחר יותר ניתן למצוא גם בפירושו של המלבי"ם חילוק בין שתי צלעות הפסוק: "ריבה ה' את יריבי – ריבה עמהם טרם שיבואו כלל למלחמה, ואם כבר הגיע הדבר לידי מלחמה – לחם את לוחמיי".

36 אמנם הדוגמה השלישית שונה מקודמותיה, בכך שאין מדובר בה בטקסט רצוף שמשוּבצות בו שתי מילים דומות והמפרשים רואים בהן חזרה לחיזוק, אלא בשתי פרשיות שונות

הכרת רי"ח במילים נרדפות

בבדיקה מקיפה בפירושו של רי"ח לתהלים, ניתן למצוא פעמים רבות שבהן הוא מגדיר מילים מסוימות כמילים נרדפות, כמו שנראה להלן, כך שריבוי המקרים דווקא מצביע על קבלה והכרה בקיומן של מילים נרדפות. תופעת זו אינה מטרידה את רי"ח כפרשן. נראה לומר, שרי"ח אמנם נמנע מלקבל פרשנות המבארת פסוק באופן שצלעותיו כפולות, אך כל זמן שאין צלעותיו כפולות בהחלט ניתן לבאר תיבות בפסוק כמילים נרדפות.³⁷

להלן נעיין במספר דוגמות שבהן מבאר רי"ח את הפסוק כנכתב במילים נרדפות. בכל אחת מאותן הפעמים מקפיד רי"ח לתת משמעות שונה לכל אחד מחלקי הפסוק, כך שלא יהיה הפסוק כפול בטעמו:

א. את הפעלים בפסוק "יושב בשמים ישחק, ה' ילעג למו" (ב, ד) מבאר רי"ח: "וישחק בכאן כמו ילעג, והם שמות נרדפים, על דרך: 'ואתה ה' תשחק למו, תלעג לכל גוים' (תהלים נט, ט)."³⁸ הגדרת המילים כנרדפות אינה מהווה סתירה או קושי למתודה שהתווה רי"ח, משום שלדעתו כל אחד מחלקי הפסוק מתייחס לקבוצה שונה: "יושב בשמים ישחק – על מה שנקבצו על השם. ה' ילעג למו – על מה שיקומו כנגד משיחו".

ב. בנמקו את בקשתו מה' שישמיד את אויביו, דוד כופל את דבריו ואומר: "כי חנם טמנו לי שחת רשתם, חנם חפרו לנפשי" (לה, ז). רי"ח פותר את התיאור הכפול³⁹ בכך שכוונתו "לומר: כי כמו שהטמנת השחת היא היתה לחנם על לא חמס עשה, ככה תהיה השחת והחפירה ההיא חנם ולשוא, כי לא יצודוהו בה". כלומר אין הצדקה להטמנה, ולכן השחת לא תועיל. מאחר ואין הפסוק כפול בטעמו, לא ראה רי"ח בעיה לקבוע כי: "שחת וחפירה שמות נרדפים".

המדווחות על אותו מאורע בדיוק. להלן אראה שבמקרים כגון אלו מכיר רי"ח בתופעה של מילים נרדפות.

37 וכלשונו: "והמפרשים אמרו ששני הפסוקים האלה דבר אחד והם כפל ענין כמנהגם. ואינו נכון" (עח, טו). נקודת המחלוקת בין רי"ח לשאר הפרשנים היא רק ביחס לאמירה ששני הפסוקים נכפלו לצורך תיאור אותו מעשה ותוכנם זהה. אך בהחלט ייתכן שרי"ח יקבל פרשנות המייחסת משמעות שווה לביטויים השונים שבפסוק, ובלבד שיתארו או יאמרו דברים שונים או יאמרו אמירה נוספת.

38 גם בפירושו לפסוק במזמור נט נראה שרי"ח אינו מחלק בין "תשחק" ל"תלעג", אלא נותן להם משמעות זהה.

39 כפילות "שחת" שהיא חפירה, וכמו שכתב בפירושו: "כי מדרך הלוחמים לעשות שחתות וחפירות", וכפירושו הראשון של רד"ק. בפירושו השני חילק רד"ק בין "שחת" שמשמעה רשת לבין חפירה.

ג. על דברי דוד "ה' מנת חלקי וכוסי" (טז, ה) כתב רי"ח: "ושלשתם לשון חלקי". את הכפילות בפסוק מנע ע"י הקביעה: "ואמ' מנת – בעבר, וחלקי – בהווה, וכוסי – לעתיד".

ד. לפירוש רי"ח, מזמורים יד ו-נג הם בעצם אותו מזמור שנכתב לצורך אותה מטרה, אלא שחזר דוד וכתבו שנית בשל חשיבותו. אמנם אף שהועתק המזמור בשנית, יש ביניהם הבדלים קלים. אחד ההבדלים שמציין רי"ח הוא "בפסוק הראשון אמר שם 'עלילה' (יד, א) וכאן 'עולי' (נג, ב),⁴⁰ ושניהם ענין אחד כי הם שמות נרדפים". שוב מציין רי"ח את המשמעות הזוהה של המילים ולא רואה בכך שום קושי, שהרי נתן כבר טעם לכך שנכפלו המזמורים.⁴¹

ה. בהקדמת רי"ח למזמור קיט הביא את דברי בעל המסורה שכתב שבמזמור זה יש אחת עשרה מילים, שכל אחת מהן חוזרת בכל אחד מפסוקיו (למעט פסוק אחד). שתיים מהמילים הן: "אמרה" ו"דבר". בהתייחסותו למילים אלו כתב רי"ח במפורש שהן מילים נרדפות: "אמירה ודבר – שמות נרדפים לשם מצוה".

בדוגמות הבאות מדבריו של רי"ח עולה כי שתי מילים הן נרדפות, אף שרי"ח אינו כותב זאת במפורש:

א. בפסוק "סבבוני פרים רבים, אבירי בשן כתרונני" (כב, יג) מתוארים אויבי דוד כפרים וכאבירי בשן הסובבים ומכתרים אותו. בפירושו לא די שרי"ח אינו מבחין בין הפעלים "סבבוני" ו"כתרוני", אלא משווה ביניהם וכותב: "כתרוני – יסובבוני, כמו כתר שהוא עגול". הרי שלפירושו המלים נרדפות, דבר שאינו מעלה שום קושי לדרכו המתודית שהרי "אמ' סבבוני – על הרבוי, וכתרוני – על החוזק, או ירצה: שיעשו סביבו שני הקפים הקף תוך הקף, כי אם ימלט מההקף הראשון לא ימלט מההקף השני". כלומר רי"ח מכיר

40 "השחיתו התעיבו עלילה" (יד, א) לעומת "השחיתו והתעיבו עול" (נג, ב).

41 אמנם שני הבדלים נוספים שרי"ח מציין, אף שהוא אומר שהכוונה בהם היא אותה כוונה, נראה שאין כוונתו לומר שהמילים נרדפות אלא שכוונת המשורר בפסוק כולו זהה. ואלו דבריו: "אמ' שם: 'ה' (יד, ב) וכאן 'אלהים' (נג, ג), והוא הוא. ובג' אמ' שם 'סר' (יד, ג) וכאן אמ': 'סג' (נג, ד), ושניהם ענין אחד, כי 'סר' - ר"ל סר מהדרך הישרה, ו'סג' - ר"ל נסוג לאחור". בודאי שאין כוונתו לומר שמשמעות שם ה' ושם אלקים זהה, שהרי בפירושו מגדיר את השם הראשון כמציין את מידת הרחמים ואת השני כמציין את מידת הדין. וכן בפירוש מחלק רי"ח בין משמעות תיבת "סר" לבין תיבת "סג" אלא שהכוונה הכוללת בהם זהה.

- במשמעותן הזוהה של המילים כל זמן שאין הפסוק כפול בטעמו, אלא מתאר שני תיאורים שונים: ריבוי אויביו הסובבים אותו וחוזק כיתורם, או מתאר היקף בתוך היקף.
- ב. את בקשת דוד "הביטה ענני" (יג, ד) מבאר רי"ח "הביטה – ר"ל השגיח עלי, כי הבטה והשגחה דבר אחד הם" (שם, ד-ה). לפירושו, "הביטה" ו"השגיחה" הם מילים נרדפות.
- ג. את הפעלים שבפסוק "בחנני ה' ונסני" (כו, ב) ראה רי"ח כמילים נרדפות. להסבר הכפילות השתמש תחילה באותן שיטות שבהן הסביר כפילות של מילים זהות: במשמעות של תדירות, או בהבנת כל ביטוי ביחס לעניין אחר. ואלו דבריו: "אמ' **בחנני ונסני** במעשי פעם אחר פעם, כי על פי שנים עדים יקום דבר [...] ונוכל לומר: כי אמרו **בחנני** – במעשים, **ונסני** – בדבור".
- ד. את הפעלים: "**יביעון** בפייהם" (נט, ח), "**אביעה** חידות" (עח, ב), "**תבענה** שפתי" (קיט, קעא) מפרש רי"ח במשמעות של דיבור: ידברו, אדבר, תדברנה – בהתאמה. בכל אותם מקרים הנימוק לכך הוא "כמו: **יביעו ידברו** עתקי' (צד, ד)". הרי שאת ביאור המילה "יביעו" למד רי"ח מהיותה צמודה למילה "ידברו",⁴² מה שמלמד על כך שהבין את המילים "יביעו" ו"ידברו" כמילים נרדפות. את כפל הלשון הסביר רי"ח כדרכו: "והכפל לחזק, או להורות על רבי ההתמדה".⁴³
- ה. בביאורו לצמד המילים "**צנה וסחרה** אמתו" (צא, ד) כתב רי"ח "**צנה** – הוא המגן הגדול הארוך,⁴⁴ **וסחרה** – המגן הקטן העגול". לפירושו, לשתי המילים משמעות של מגן,⁴⁵ אלא שהם שני מיני מגנים. את הסיבה שכפל דוד את

42 רי"ח לא הסתפק בפירוש המילה במשמעות של אמירה, אלא נקט במילים משורש ד-ב-ר דווקא, כלשון הכתוב. דבר המחזק את ההבחנה שאת ביאור המילה "יביעו" למד מהיותה צמודה למילה "ידברו".

43 מדבריו נראה שהציע שני הסברים לכפילות הלשון: לחזק או להורות על ההתמדה. מדברי רד"ק נראה שהוא דבר אחד, שכתב: "הכפל לחזק, כלומר: כי תמיד הם מדברים עלינו גבוהות".

44 לעיל על הפסוק "החזק מגן וצנה" (לה, ב) מחלק רי"ח בין שני הביטויים מעט אחרת: "ומן הנראה כי **המגן** הוא שלעץ ו**הצנה** שלעור". על מנת שלא תהיה סתירה בין שני הפירושים יש לומר שצנה לדעת רי"ח הוא המגן הגדול הארוך העשוי מעור.

45 את תיבת "סחרה" הבינו כל הפרשנים במשמעות של מגן המקיף את האדם סחור סחור מכל רוחותיו.

דבריו פתר בכך: "כי צנה אמתו – להצילך מהמין הא', וסוחרה אמתו – להצילך מהביי".⁴⁶

1. את תיבת "קלס" המופיעה פעמיים במזמורי תהלים, פירש ריי"ח בכל פעם במשמעות של חרפה ובוז. שני הפסוקים שבהם מופיעה המילה "קלס" זהים כמעט לחלוטין, ובשניהם מופיעה לצדה גם המילה "חרפה": "תשימנו"⁴⁷ חרפה לשכנינו לעג וקלס לסביבותינו" (מד, יד) "היינו חרפה לשכנינו לעג וקלס לסביבותינו" (עט, ד). על פי ביאורו של ריי"ח מתבארות שתי מילים אלו כשמות נרדפים.⁴⁸ גם מן הראיה שהביא לביאור תיבת "קלס" מהפסוק "לחרפה ולקלס"⁴⁹ (ירמיהו כ, ח) משמע שביאר את "חרפה" ו"קלס" כשמות נרדפים. גם התעלמותו מתיבת "לעג" הסמוכה לתיבת "קלס" משמע שהבין שהמילים נרדפות כפסוק בירמיהו.⁵⁰ מכיוון שהמילים נרדפות, חילק ריי"ח בין שתי הצלעות הזהות באופן שהצלע הראשונה נאמרה ביחס לשכנים הקרובים, ואילו הצלע השנייה ביחס לסביבה הרחוקה יותר.

2. בפירושו לפסוקים "מלא פניהם קלון ויבקשו שמך ה': יבשו ויבהלו [...] ויחפרו" (פג, יז–יח) כתב ריי"ח: "מלא פניהם קלון כי בנפלים ממעלתם תמלא פניהם קלון, ואז יבקשו שמך ה' שתקימם ממפלתם. ולא תהיה נעתר להם, אלא [...] יבשו ויבהלו וגו' כי זה יהיה להם בושה שנייה". מתוך שרי"ח מגדיר את "יבשו ויבהלו" כבושה שנייה, משמע שביאר את תיבת "קלון" במשמעות של בושה. הרי שמפרש את המילים "קלון", "יבשו" ו"יחפרו" כמילים נרדפות לבושה.

46 פירוש: "צנה אמתו" אמר דוד נגד מין אחד של רעות (שאותן תיאר בפסוק הקודם) ו"סוחרה אמתו" אמר נגד המין השני של הרעות (שגם אותן תיאר בפסוק הקודם).

47 בשני כתבי היד ובמהדורת הצילום במקום תיבת "תשימנו" מופיע "היינו", כך שבנוסחם שני פסוקים אלו זהים לחלוטין. אמנם ייתכן שהמעתיקים טעו והחליפו זאת מחמת הדמיון בין הפסוקים, אך בפירושו ריי"ח כותב "ומפני אלו הרעות אנו חרפה לשכנינו" ולא כתב "תשימנו חרפה לשכנינו", כך שיייתכן שאכן זהו הנוסח שהיה לפני ריי"ח.

48 אמנם בביאורו במזמור עט כתב ש"קלס" הוא בוז גדול מחרפה, אך גם שם הביא ראיה להבנת "קלס" מהפסוק האמור בירמיהו, משמע שהבין שמשמעותם הבסיסית זהה. לדעתו גם מילה בעלת משמעות גדולה יותר מחברתה עדיין נקראת מילה נרדפת.

49 ריי"ח עצמו השתמש בביטוי "לעג וקלס" ברצונו לתאר את ה"חרפה" שמחריפים אותו אויביו: "יניעון ראשם עלי דרך לעג וקלס" (קט, כה).

50 ומה שהביא ריי"ח ראיה לביאור "קלס" מהפסוק בירמיהו ולא הוכיח זאת מצמידותה לתיבת "לעג", דבר שעשה במקומות נוספים, נראה שבה להוציא מפירוש רש"י שביאר אחרת את המילה "קלס": "לשון דבה, לדבר בם, כמו 'לְמַשֵּׁל' (דברים כח, לז)".

סיכום

מכל הדוגמות האלו ניתן להסיק באופן ברור, כי השתדלותו הרבה של רי"ח לתת לכל ביטוי משמעות מיוחדת, אינה סותרת את הכרתו בקיומן של מילים נרדפות. יתרה מכך, אף מהמקום שממנו הוכיח בצדק גרוס את תמצית שיטת רי"ח לשלילת כפל עניין במילות שונות – מהבחנתו בין "צור" ל"סלע" בניגוד לפרשנים שקדמו לו – אין ללמוד שרי"ח הבין ש"צור" אינה מילה נרדפת ל"סלע", שהרי במספר מקומות בפירושו לתהלים כתב רי"ח במפורש שצור הוא סלע,⁵¹ ואף באותו המאמר עצמו – "על חטא משה ואהרן" – הבין ש"צור" ו"סלע" הם שמות נרדפים.⁵² כך שנראה בבירור מדבריו שאין עובדת השם נרדף סותרת את הצורך לחפש משמעות מיוחדת יותר לכל מילה. מעתה, יובן מה שביאר רי"ח במאמרו הנזכר ("על חטא משה ואהרן") כי 'מריתם פי' הוא ביטוי נרדף למעלתם ביי, אך נזהר מלומר שהביטוי 'מעלתם ביי' זהה לביטוי 'קידשתם אותי' המופיע באותו פסוק, שאז יתבאר הפסוק ככפול בטעמו.

רי"ח אינו שולל את תופעת המילים הנרדפות, אלא את כפילות הפסוק שלא לצורך. כאשר שתי צלעות הפסוק מבטאות מסרים שונים, מקבל רי"ח את האפשרות להכיר במילים שונות שבשתי הצלעות כמילים נרדפות, אך כאשר פרשנות זו גוררת אחריה זהות בין צלעות הפסוק, מפרש רי"ח את המילים באופן שונה ובכך מחלק בין משמעות הצלעות.

51 כך בפירושו לפסוק: "אך הוא צורי וישועתי" (סב, ג) כתב: "צורי – סלעי, כמו: 'צור החלמיש' (דברים ח, טו); וכן בפירושו לפסוק 'ה' סלעי ומצודתי [...] צורי אחסה בוי' (יח, ג) כתב: "וצורי – שהוא אמרו סלעי"; וכן משמע בפירושו לפסוק "כי סלעי ומצודתי אתה" (לא, ד) שפירש שכתב זאת מאחר שאמר בפסוק הקודם "היה לי לצור מעוז"; וכן בפירושו לפסוק: "היה לי לצור מעון [...] כי סלעי ומצודתי אתה" (עא, ג) הסביר שדוד ביקש שהי יהיה לו ל"צור מעון" לפי שתמיד "סלעי ומצודתי אתה".

52 שכתב במאמר הנזכר בספק החי, שאף ש"צור" ו"סלע" הם שמות נרדפים, בהכרח יש הבדל ביניהם ולכן "קרא תמיד הראשון צור והבי' קרא תמיד סלע" (גרוס, רבי יוסף, לעיל הערה 1, נספח ו, עמ' 223), וכמו שבהמשך דבריו אכן חילק ביניהם (שם, עמ' 226)

